

Dynstinksvamp funnen i Sörmland – den svenska nordgränsen har flyttats

Den välbekanta stinksvampen har en betydligt mindre känd släkting, dynstinksvampen. Mats Gothnier och Thomas Strid har upptäckt Sveriges nordligaste lokal.

MATS GOTHNIER & THOMAS STRID

Det var i samband med fågelskådning som vi hösten 2000 upptäckte att det växte stinksvamp på Huvudskär i Stockholms södra skärgård. Eftersom vi vid det tillfället inte kände till att det fanns fler stinksvampsarter i Sverige tog vi för givet att det var just vanlig stinksvamp *Phallus impudicus*. Dock kändes växtplatsen lite märklig. Den växte nämligen i ett sandigt och grusigt parti, i en flack dalgång som löper strax öster om Huvudskärs fyr. Naturen i denna dalgång känns något osvensk och har därför bland fågelskådarna skämtsamt kallats för ”Namibia”.

Ett år efter fyndet satt Thomas och bläddrade i *Rödlistade svampar i Sverige – Artfakta* (Larsson 1997) och upptäckte att det finns ytterligare en stinksvampsart som just växer i sandiga miljöer – dynstinksvamp *Phallus hadriani*. Dess utbredning var förvisso begränsad till sydligaste Sverige men tanken svindlade, kunde vi möjligen funnit denna exklusiva art på en ö i Stockholms skärgård? Eftersom vi inte hade tagit några belägg och inte heller fotograferat svampen stod vårt enda hopp till att stinksvampen åter skulle visa

Detta är ingen jättestinksvamp utan fyren på Huvudskär i Stockholms södra skärgård. Växtplatsen för dynstinksvamp ligger bara ungefär 30 meter från fyren. Foto: Mats Gothnier.

Phallus hadriani was found just 30 m from the lighthouse at Huvudskär in the southern archipelago of Stockholm.

sig. Vi informerade våra fågelskådande vänner om misstankarna så att de skulle kunna slå larm om svampen visade sig igen. Under 2001 och 2002 syntes den inte till, men så hösten 2003 var det dags. I augusti hittades några exemplar, varav Mats samlade två exemplar för kontrollbestämning. Även i skiftet september–oktober utvecklades nya fruktkroppar och vi gavs nu goda möjligheter att studera arten. Eftersom vi nu var väl pålästa och Thomas har äran(?) att ha den vanliga stinksvampen hemma på tomten, förstod vi snart att våra misstankar besannats. Sedermera har även Klas Jaederfeldt på Naturhistoriska riksmuseet i Stockholm kunnat bekräfta fyndet, det hittills nordligaste i landet.

Dynstinksvamparna på Huvudskär var bara ca 10 cm höga och hade en mycket svag, mandelliknande doft. Foto: Mats Gothnier.

Phallus hadriani at Huvudskär were ca 10 cm tall and had a very faint scent of almonds.

Växtmiljö i sand och grus

Huvudskär är en ögrupp med utpräglad ytter-skärgårdsnatur. Ögruppen ligger ungefär 12 km rakt öster om norra Utö och består av sammanlagt ungefär 150 mindre kobbar och skär. Stora delar av området är avsatt som naturreservat sedan 1974. Den exakta växtplatsen är cirka 30 meter öster om fyren som står på position 58° 57' N, 18° 34' O. Växtplatsen ligger på Ålandsskär som är den största av öarna i denna arkipelag. Ålandsskär är också den ö som har flest spår av kulturpåverkan, bland annat rester efter nedlagd fyr, lots- och tullverksamhet. Till skillnad från andra svenska lokaler för dynstinksvamp, saknas helt och hållet naturligt sandiga miljöer i ögruppen.

Växtplatsen är som ovan nämnts lite speciell. Normalt är öarna i denna del av skärgården tämligen kala. I klippskrevor och dalstråk har dock vegetation kunnat etableras och tunna jordlager har byggts upp. På den nu aktuella platsen dominerar sand och grus som härrör från olika militära aktiviteter. En radarspaningsanläggning uppfördes under andra världskriget. Troligen fylldes delar av området ut i samband med detta. Ytterligare sand och grus tillfördes när bevakningsanläggningen avvecklades under 1990-talet. Ett visst slitage, bland annat av tälning, förekommer intill växtplatsen. Kanske är detta slitage bitvis gynnsamt, då det regelbundet friläggs sand- och grusblottor. Kärllväxterna på lokalen är fåtaliga, men bland annat före-

kom harklöver *Trifolium arvense* och fårsvingel *Festuca ovina*. I ett fuktigare parti strax sydost om dynstinksvampen hittades även ormtunga *Ophioglossum vulgatum*. Svampens normala följesarter, sandrör *Ammophila arenaria* och strandråg *Leymus arenarius*, saknades i närheten av växtplatsen.

Stinklös stinksvamp

Till skillnad från den vanliga stinksvampen, med sin karaktäristiska asliknande doft, är dynstinksvampen i det närmaste helt doftlös. Beskrivningar finns att dynstinksvampen kan vara ”mer eller mindre spermatiskt lukande”. Som underjordisk är fruktkroppen först klot- eller äggformad. Den yttre väggen (peridiet) är först vitaktig (som på vanlig stinksvamp) men antar sedan en rosa eller violett färgad ton. Detta ska, förutom doften, vara den bästa artskiljande karaktären. Som fullvuxen blir fruktkroppen 10–20 cm hög, inklusive den klocklika hatten. Hatten är först slemmigt grön, men blir med tiden alltmer brunaktig. På hatten finns vackert

Fynd av dynstinksvamp i Sverige före 1980 (till vänster) och efter 1980 (till höger).

Swedish finds of *Phallus hadriani* before 1980 (left) and after 1980 (right).

oregelbundet förgrenade åsar och i toppen en rynkad list.

Exemplaren på Huvudskär blev i genomsnitt cirka 10 cm höga. Den doft som kunde uppfattas kan beskrivas som en svag mandeldoft, vilken bara kändes när man luktade direkt på svampen. Minnesbilden från år 2000 var att det bara kom upp någon enstaka fruktkropp. År 2003 kunde åtminstone sex välutvecklade fruktkroppar observeras i två olika "buketter". Svampen ingår i den svenska rödlistan över hotade arter och är placerad i kategorin Sårbar (VU).

Dynstinksvampens utbredning

Dynstinksvampen förekommer spridd i övriga Europa på både kust- och inlandslokaler. Den är även funnen i Nordamerika och Asien. I norra Europa är den sällsynt. Fynd är rapporterade från Estland, Lettland, Litauen, Danmark och Norge. Arten är rödlistad även i Norge och Tyskland.

Första fyndet för Skandinavien anmäldes av Olof Andersson vid en sammankomst med Lunds Botaniska Förening den 1 december 1944 (Anonym 1945). Under 1940-talet hittade Olof Andersson svampen på ytterligare fem sydsvenska lokaler (se karta ovan). Aktuella fynd, det vill säga efter 1980, fördelar sig enligt följande: Skåne (1 lokal), Halland (1), Öland (1), Götland (2) och Sörmland (1). Möjligen är arten förbisedd eftersom det borde finnas fler lämpliga lokaler.

Teorier om spridning och ursprung

Det förefaller troligt att svampsporer kan ha kommit till Huvudskär som fripassagerare med utfyllnadssanden. Det skulle naturligtvis vara intressant att få reda på var sanden är tagen, men detta har inte varit möjligt. Andra mer spekulativa teorier är att sporer kan ha kommit till ön med handdukar, tält eller rent av med flytande fåglar. Vindspridning är också en tänkbar teori då artens närmaste lokal, Gotska Sandön, ligger blott cirka 7,5 mil sydost om Huvudskär. På Bredsandsudde på Gotska Sandön såg Mats dynstinksvamp så sent som hösten 2002. Att sporer skulle kunna spridas med hjälp av flugor gäller nog mer för den stinkande arten. Vi såg heller aldrig några flugor besöka de närmast doftlösa fruktkropparna, trots daglig kontroll under vecka 40–41 2003.

Om det stämmer att svampen har kommit till Huvudskär med utfyllnadsmassor, är det naturligtvis möjligt att svampen kan dyka upp på fler oväntade lokaler framöver. För att fruktkroppar skall kunna utvecklas är det antagligen gynnsamt om lokalen har maritimt klimat med varma vintrar och många soltimmar. Både sommaren 2000 och 2003 var tämligen torra och regnfattiga, vilket kan ha varit gynnsamt. Dynstinksvampen bör eftersökas på liknande lokaler utmed Östersjökusten. Observera dock att arten i Europa även förekommer på inlandslokaler i stäppartad miljö, samt i trädgårdar på sandig jord.

Dynmiljön som svamplokal

Frågan är om den rara dynstinksvampen har någon framtid på Huvudskär. Växttäckets sluter sig alltmer i det mänskligt påverkade sandområdet "Namibia". Kanske tyder det oberäkneliga uppträdandet på att miljön inte är optimal för arten. En förutsättning för att svampen ska kunna fortleva är antagligen att markytan hålls sandig, öppen och porös. Därför kommer vi på försök under sommaren och hösten 2004 att göra försiktiga röjningar i fältskiktet. Eventuella fruktkroppar bör också skyddas så de inte trampas sönder under mognaden.

Vi hoppas att vårt fynd kan sporra andra till att leta efter arten i liknande miljöer. På Utö och Ålö väster om Huvudskär, samt längre norrut i Stockholms skärgård finns naturliga sand- och dynmiljöer som skulle kunna vara intressanta att undersöka. I dynstinksvampens följe kan det även finnas andra exklusiva arter som kan vara värda att leta efter, exempelvis de rödlistade svamparna dynskål *Peziza ammophila*, dynspröding *Psathyrella ammophila*, sandkremla *Russula torulosa* och dynlaxskivling *Laccaria maritima*. Den senare verkar dock vara en mer utpräglad sanddynsart.

- Vi vill tacka Claes Hallin, Ulf Johansson, Roger Kaufmann och Marie Teilmann som hjälpt till med att hålla koll på växtplatsen. Vi vill också tacka Hjalmar Croneborg som bidragit med äldre fynduppgifter från ArtDatabankens arkiv. Slutligen vill vi tacka Klas Jaederfelt på Naturhistoriska riksmuseet för upplysningar om äldre fynd, kontrollbestämning och manusgranskning.

Citerad litteratur

- Anonym 1945. Från Lunds Botaniska Förenings förhandlingar 1944. – Bot. Not. 1945: 124–126.
Larsson, K.-H. (red.) 1997. Rödlistade svampar i Sverige. Artfakta. – ArtDatabanken, SLU, Uppsala.

ABSTRACT

Gothnier, M. & Strid, T. 2004. Dynstinksvamp funnen i Sörmland – den svenska nordgränsen har flyttats. [*Phallus hadriani* found in Södermanland, SE Sweden.] – Svensk Bot. Tidskr. 98: 274–277. Uppsala. ISSN 0039-646X.

Phallus hadriani was found in the province of Södermanland, SE Sweden, in the years 2000 and 2003. The species is presently known from six Swedish localities, the new one being the most northerly.

Mats Gothnier arbetar sedan 1992 som ekolog på Miljöförvaltningen i Stockholm. För närvarande är han tjänstledig för att arbeta med åtgärdsprogram för bl.a. dvärgläsbräken och hotade kransalger på Länsstyrelsen. På fritiden är det mest fågelskådning som gäller, gärna ute i Södertörns skärgård.

Adress: Länsstyrelsen i Stockholms län, Naturvårdsenheten, Box 22067, 104 22 Stockholm
E-post: mats.gothnier@ab.lst.se

Thomas Strid jobbar till vardags som kommunekolog i Huddinge med bl.a. naturreservatsbildning, inventeringar och våtmarksrestaureeringar. De flesta som vet vem Thomas är känner honom troligen som ornitolog men hans

botaniska intresse är också mycket stort. Inom botaniken har det framför allt varit fjällens växtvärld samt adventivfloran som han ägnat störst intresse.

Adress: Uringe gammelgård, 147 91 Grödinge
E-post: thomas.strid@swipnet.se